

IMITATE WORDS OF DİVÂNÜ LÛGATİ'T-TÛRK

Divânü Lûgati't-Türk'te Taklit Kelimeler

Zekerya BATUR¹ & Tuğba Nur BEYRET²

Abstract

For all human beings the ability of talking is the source for expressing emotions, thoughts, wishes in all detail & language is – one of the most important assistant for the life. Human learns the social rules by the way of his native language & has relationships with others. It is no doubt that using similarities in order to talk about a situation about an object, an image or a voice in nature makes the expression stronger. It is clearly seen in echo voices. Echo voices occur by the help of imitating the natural voices. These words begin with the early childhood. Depending on some fundamentals of modern language Teaching it is significant that centuries Kaşgarlı Mahmud applied Modern Language Teaching Methods by the use of echo voices successfully. The truth that language Teaching is actually a culture Teaching is clearly seen in the work of Kaşgarlı Mahmud. There are some fundamentals seen in the work of Kaşgarlı Mahmud. The use of the Child's own language (purity) the use of daily language, recognizing the importance of texts, teaching that depends on examples (proverbs & poems) are examples of these fundamentals. Depending on some researches on documents about Turkish language teaching in Turkish history, in this research Divan-ı Lügati Türk which is the first work in this field is examined for echo voices in language Teaching.

Key Words: Imitate words, language teaching, imitate, Divânü Lûgati't-Türk.

Özet

İnsanın konuşma yeteneği onun duygularını, düşüncelerini, isteklerini bütün incelikleriyle dışı vurmasına yaşamını sürdürmesine kaynaklık eder. Birey ana dili ile toplumsal kuralları kavrar, çevresi ile ilişki kurar. Dış dünyadaki sesler, görüntüler ve nesnelere dair bir durumu daha iyi anlatabilmek için bir benzetmeye başvurur. Bu durum da anlatımı güçlendirir. Bu taklit seslerde açıkça görülebilir. Taklit sesler doğa seslerinin taklidi sonucu ortaya çıkan seslerdir. Bu kelimeler çocukluktan itibaren dil kullanımında sıklıkla görülür. Günümüz dil öğretimi anlayışında yer alan bazı temel ölçüler esas alındığında Kaşgarlı Mahmud'un modern anlamda dil öğretimini yüzyıllar öncesinde, taklit sesleri de kullanarak başarıyla gerçekleştirdiği söylenebilir. Dil öğretiminin aslında bir kültür öğretimi olduğu gerçeği, çocuğun kendi dilinden yola çıkılması (sadelik, günlük hayata ilişkin örnekler), örneklerden hareket ederek öğretim, metinlerin önemini farkında olma (atasözleri, şiiirler), sıklıkla tekrara başvurma, Kaşgarlı Mahmud'un eserinde sayılabilecek bazı ilkelerdir. Bu çalışma doküman incelemesine dayalı olarak yapılmış; Türk tarihinde Türkçe öğretimine bakıldığı zaman bu alanda değerli bir eser olan Divânü Lûgati't-Türk, dil öğretiminde taklit seslerin kullanımını bağlamında incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Taklit kelimeler, dil öğretimi, taklit, Divânü Lûgati't-Türk.

¹ Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, zekeryabatur9@gmail.com.

² Arş. Gör. Uşak Üniversitesi

1. Giriş

Aksan'a (2009: 11) göre dil, bir anda düşünemeyeceğimiz kadar çok yönlü, değişik açılardan ele alınabilir, insanın konuşma yeteneği onun duygularını, düşüncelerini, isteklerini bütün incelikleriyle dışa vurmasına yaşamını sürdürmesine kaynaklık eder. Ergin'e (1989) göre ise temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bu gizli anlaşmalar sistemi doğal ve canlı bir araçtır. Kişinin yakın çevresinden öğrenerek edindiği dile ise ana dili denir. Birey ana dili ile ilk toplumsal kuralları kavrar, çevresi ile ilişki kurar, dil ile "düşünme" dil ile "bilgi edinme" arasındaki sağlam bağı ana dili sayesinde kurar. Yani bir dile ilişkin bilgiyi edinen ses ile anlamı belli bir biçimde bağlayan bir kurallar dizisini özümser (Chomsky, 2007).

Dış dünyadaki sesler, görüntüler ve nesnelere dair bir durumu daha iyi anlatabilmek için bir benzetime başvurarak anlatmak şüphesiz anlatımı daha güçlendirir ve zenginleştirir. Bu konuda başvurulan en önemli kaynaklardan biri şüphesiz "taklit kelimelerdir". Birey dilini yakın çevresinden ve tüm özellikleriyle birlikte öğrenir ve bunu hayatı boyunca kullanır (Demirel ve Şahinel, 2006). Taklit kelimeler bazen bir kültüre, bir dile özgü olabildiği gibi bazen aynı taklitlerin farklı dillerde ortak olduğu da görülür. Türkçenin söz varlığında taklit kelimeler önemli bir yer tutar (Karahan, 2006). Diğer dillere bakıldığında taklit kelimeler konusunda böyle bir zenginlik göze çarpmaz. Örneğin Shinji IDO(2009:527)'ya göre "İngilizce söz varlığındaki ses taklit kelimelerin sayısı olsa olsa birkaç yüzdür. *Tweak*(büküvermek), *twang*(tungırdamak), *twinge*(sancımak), *twist*(kıvrırmak), *twiddle*(çevirmek) gibi kelimelerde "çimdikleme" kavramını çağrıştırdığı düşünülebilen *tu-* sesi gibi belirli kavramlara bağlı olduğu hissedilen sesleri içeren kelimeleri de İngilizce ses taklidi kelimeler grubuna dâhil ettiğimiz takdirde dahi İngilizcedeki ses taklit kelimelerin sayısı herhalde beş yüzü aşmaz." Bu özellik günümüzde Hint -Avrupa dillerinde oldukça az görülmekte buna nispeten Korece ve Japoncada daha sık rastlanmaktadır.

Taklit kelimeler konusunda yapılan araştırmalar göz önünde bulundurulduğunda bu konudaki ortak fikrin kelimelerin "taklide dayalı" olduğudur. Taklit sesleri, Büyük Türkçe Sözlük; "*doğa seslerine benzer kelimelerle yapılan kelime, taklidi kelime, onomatope.*" Banguoğlu (2004:402) "*Tabiat seslerini tasvir veya kabataslak taklit ederek meydana gelen ses toplulukları; konmuş anlamlar değil, seslerin andırdığı nesne veya hareket anlamı*" şeklinde; Hamza Zülfikar(1995) ise "*insanın tabiatta duyu organlarıyla algılayabildiği hareket, durum, olguları adlandırmasıyla oluşan kelimeler*"i taklit sesler olarak tanımlayarak bu konuya daha geniş bir kapsam getirmiştir.

Karahan'a (2006:107) göre dilimizde "taklit kelime" kavramı;" lafz-ı taklidi", "taklidi kelime", "yankı kelime", "yansıtan kelime", "yansılama", "sese benzetmeli isimler", "yankılık" "onomatopee", "tabiat taklidi söz", "ses taklidi" "ses taklidi kelimeler" şeklinde çeşitli olarak kullanılmıştır.

Yapılan bu çalışmada Divânü Lûgati't-Türk adlı eserde geçen taklit kelimeler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Eser, 1068 yılında yazılmaya başlanmış 1072'de tamamlanmıştır. Tamamlanan eser Türk dili ve kültürünün tarihsel önemini ortaya koymuştur. Eser Türk sözlükçüğünün en önemli kaynaklardan biri olarak görülmektedir (Kara 2009).

Divân'da geçen taklit kelimelerin sıklığı XI. asırda dilin bu konuda ne kadar zengin ve canlı anlatımlara sahip olduğunu göstermektedir. Taklit kelimeler sadece madde başlığı olarak verilmekle kalmamış atasözleri, şiirler ve tekerlemelerde kullanılarak anlatım güçlendirilmiştir.

2. Yöntem

Bu araştırma betimsel bir çalışma olup doküman incelemesine dayalı olarak yapılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Çalışmada Divânü Lûgati't-Türk'te taranmış, eserde geçen taklit kelimeler bulunmuş, bu kelimeler sınıflandırılarak incelenmiştir.

2.1. Taklit Kelimeler ve Divânü Lûgati't-Türk

Taklit kelimeler insanın, doğadaki sesleri algılayabildiği ölçüde taklit ederek yeni benzer sesler oluşturması olarak adlandırılabilir. Yazı dilinde kalıplaşmış ve taklit kelime oldukları unutulmuş olanların dışında, bu kelimelerden daha çok tabiatın çeşitli canlılıklarını, güzelliklerini, hareketliliklerini anlatmakta yararlanır. Halk ağzında ise, bu tür sözler böyle bir ayırım gözetilmeden geniş bir biçimde ve her durumda kullanılır. Ses taklitlerinin tabiatın gelen özellikler, deyimlerde, atasözlerinde ve tekerlemelerde kuvvetli, canlı anlatımlara dönüşür (Koca, 2008). Taklit kelimeleri oluşumlarına göre doğal taklit ve betimleyici taklit kelimeler olarak sınıflandırabilir;

1. Doğal Taklitler

1.1. İnsan Sesleriyle Oluşan Taklitler

1.2. Hayvan Sesleriyle Oluşan Taklitler

1.3. Nesnelere Çıkan Seslerle Oluşan Taklitler

1.4. Doğa Olayları Sonucu Ortaya Çıkan Taklitler

2. Betimleme Taklitler

2.2.1. Doğal Taklitler

Doğal taklit sesler doğada bulunan seslerin taklidi sonucu ortaya çıkan seslerdir. Bu sesler doğadaki hallerine oldukça benzer. Doğal taklit seslerin bazı dillerde, küçük fonetik farklar görülse de, aynı olabilmektedir. Divân'da geçen taklit kelimelerin sıklığı XI. asırda dilin bu konuda ne kadar zengin ve canlı anlatımlara sahip olduğunu göstermektedir.

2.2.1.1. İnsan Sesleriyle Oluşan Taklitler

İnsanların isteyerek ya da istemsiz olarak çıkardığı seslerin taklidi sonucu ortaya çıkmış kelimelerdir. Divânü Lûgati't-Türk'te bu tür taklit kelimelerin örnekleri şu şekilde sıralanabilir:

Asruş-: Aksırışmak. “ **İkki er aksuruşdı**= iki adam hangimiz daha çok aksıracağız diye aksırmakta yarış etti.”(DLT, C.I,2006:234).

Asur-: Aksırmak. “**Er asurdı**= adam aksırdı.”(DLT, C.I, 2006:178).

Asurt-: Aksırtmak.

Asurtgan: Çok aksıran. “**Bu er ol telim asurgan**=bu adam çok aksırır.”(DLT, C.I, 2006: 156).

Asurtgu: Aksırtan. “**asurtgu ot**= aksırtan ot.”(DLT, C.III, 2006:442).

Çap çap: Ses bildiren bir kelime. Vurulan kamçının ve dudağın şırdamasında çıkar. “**Ol erük çap çap yedi**= O eriği şapır şupur yedi.” (DLT, C. I, 2006: 318).

Çir : Ses ifade eden bir söz. “ **Çirt südhti** =Birisini dişlerinin arasından “çirt” diye tükürük çıkardı.” (DLT, C. I, 2006, 341: 342)

Ik : Hıçkırık. “**Anı ik tuttu** = Onu hıçkırık tuttu.” (DLT, C. I, 2006: 37).

Kar Kur: Guruldamak. “Kar kur etti karın = Karın guruldadı.” (DLT,C.I,2006:324).

Kart Kurt et- : Çıtlamak. “**Eli kart kurt etti** = Eli çıtladı.” (DLT,C.I,2006:342).

Münğret-: Böğürtmek, büngüldetmek. “**Ol, erni urup münğretti** = o,adamı dövüp böğürttü.” (DLT, C. II, 2006: 358).

Op-: Hüpürdeterek içmek. “Er suw opdı = Adam suyu hüpürdeterek içti.” (DLT, C.I, 2006:172).

Sufsa-: Sufşa-: Okuyup üflemek, fısıldamak. “**Ol kulakka sufşadı** = O,gizli bir sözü kulağa söyledi, fısıldadı.” “**Sökelge sufşadı** = Hastaya okudu üfledi.” (DLT, C. III,2006:286).

Sur Sur: Dudağın çıkardığı ses. “**Er sur sur mün öpti** = Adam şarul şurul çorba içti.” (DLT, C. III, 2006:122).

2.2.1.2.Hayvan Sesleriyle Oluşan Taklitler

Hayvan seslerinin taklidi sonucunda oluşmuş doğal taklit seslerdir. Divân’da bunun örneklerine de sıkça rastlanmaktadır;

Anğıla- : Anırmak. “**Eşyek anğıladı**=eşek anırdı.”(DLT, C.I, 2006:311).

Be: Koyun melemesini bildirir. “**Koy beledi**=koyun beledi.” (DLT, C. III, 2006: 206).

Bırkığ: Atın veya eşiğin genizden ses çıkarması. At kırığı denir (DLT, C. I, 2006: 461).

Bırkır: homurdanmak, genizden ses çıkarmak. “**At bırkırdı**=at homurdandı, genizden ses çıkardı.” Başkası da böyledir : “**bırkırar-bırkırmak**.” (DLT, C. II, 2006:171).

Kökre- : Kükremek. “**Öpkem gelip ogradım/Arslan layu kökredim/Alplar başın togradım/Emdi beni kim tutar** = Öfkelenerek kızarak düşman üzerine uğradım, arslan kükreler gibi kükredim, yiğitlerin başını kestim; kalabalığın ortasında “beni kim tutar?” diye bağırdım.” (DLT, C. I, 2006:125).

“Ottuz içip kırkalm/Yokar kopup segrelim/Arslanlayu kökrelim/Kaçtı sakınc sewnelim = Üçer üçer içelim, ayağa kalkalım, arslan kükreyişiyle kükriyelim, kaygının bizden kaçmış olduğunu gösterelim.” (DLT, C. I, 2006:142).

“Arslan kökrese at adhakı kuşanır = Arslan kükreyince atın ayağı dolaşır kösteklenir.” (DLT, C. II, 2006:146).

“Arslan kökredi = Aslan kükredi, **bogra kökredi** = aygır kükredi.” . (DLT, C. III, 2006: 282).

Kişnemek- : Kişnemek. Yaşın atıp yaşadı/Tuman turup tuşnadı/Adghır kısır kişnedi/Öğür alıp oğraşur=(Baharı anlatarak) Bulut şimşek çaktırdı ve bulutlar coştı, kısrakla aygır kişnediler. Her aygır kısrağını aldı. (DLT, C. I, 2006: 236).

“At kişnedi = At kişnedi, **katır kişnedi** = katır anırdı.” (DLT, C. III, 2006: 302).

Münğre -: Bögürmek. **“Udh münğredi** = Öküz böğürdü.” (DLT, C. III, 2006: 403).

Münğreş-: Böğürüşmek. Gürültü etmek. **“Alın tüpü yaşardı/ Urut 7 otın yaşardı/Kölning suwın küşerdi/Sıgır boka münğreşür** = Dağların tepeleri yeşerdi, kuru otlar yerine yeni otlar çıktı; gölün suyu doldu; sığır boğa böğürüşür.” (DLT, C. II, 2006: 79).

Münğret-: Bögürtmek, büngüldetmek. **“Ol udhını münğretti** = O, öküzünü böğürttü.” (DLT, C. II, 2006: 358).

Sır: Ağustos böceğinin, kalem ve kaleme benzer şeylerin çıkardığı sesi anlatan kelime. **“Sır etti** = Ağustos böceği gibi ses çıkardı.” (DLT, C. I, 2006: 324).

Sing: Çınlama, vızlama sesi. **“Kimünçe sing etti** = Sivrisinek vızladı.” (DLT, C. III, 2006: 368).

Üşgür- : üşkür-: Üşürmek. Kışkırtmak. Islık çalmak. **“Yılan üşgürdi** =yılan ıslık çaldı” **“us üşgürse ölür** = Kerkes kuşu bir adamın yüzüne karşı ıslık çalarsa uğur sayılmaz; bu, ölüme işarettir.” (DLT, C. I, 2006: 228).

2.2.1.3. Nesnelere Çıkan Seslerle Oluşan Taklitler

İnsanın ve doğanın etkisiyle nesnelere çıkan doğal seslerin taklidi sonucu ortaya çıkan taklit seslerdir. Divân'daki örnekleri ise şöyledir;

Badar: Gürültülü bir ses anlatan kelime; tekrarlanarak anlatılır “patır patır” gibi. **“Badar badar yügürdi**=patır patır ayağının sesi işitilerek geçti.” (DLT, C. I, 2006: 360). **“Çalk çulk badar kıldı**= O,onu çarptı, itti.” Bu itmenin çıkardığı sestir (DLT, C. I, 2006: 360).

Çaldır Çaldır: Ses ifade eden bir söz. **“Ok kişte çaldır çaldır etti** = Ok sadakta çaldır çaldır etti.” Yel estiği zaman kuru otların çıkardığı sese de böyle denir. (DLT, C. I, 2006: 457).

Çaldra-: Çağıl çuğul etmek, ses vermek. “**Taş çaldradı** = Taş ses verdi.” Çakıl, çağıl çuğul etti. Zincir ve zincire benzer şeyler yere düşüp de ses verirse yine böyle denir (DLT,C.III,2006:447,448).

Çalk Çulk: İtmenin çıkardığı ses. “**Çalk çulk badar kıldı**= O,onu çarptı, itti.” Bu itmenin çıkardığı sestir (DLT, C. I, 2006: 349).

Çat çat: Bir şeyin düştüğü zaman çıkardığı sesi anlatır. “**Çat çat urdı** = Çat çat vurdu.” (DLT, C. I, 2006: 320).

Çatıla-: Şaklamak. “Berge çatıladı = Kamçı şakladı.” Herhangi bir şey kamçı şakırtısı gibi bir ses verirse yine böyle denir: çatılar – **çatılamak**. (DLT, C.III,2006:323).

Çıgıl tıgıl: Ses bildiren söz. “**Ok iş içre çıgıl tıgıl kıldı** = Ok sadakta çıgıl çıgıl etti.”(DLT, C. I,2006:393).

Çılrat: Seslendirmek, çıgıl çıgıl ettirmek. “**Ol okın kişte çılrattı** = O sadakta oku seslendirdi.” Herhangi bir şey çıgıl çıgıl ettirilerek ses verdirilirse yine böyle denir: **çılratur – çılratmak**(DLT, C. II,2006:323).

Çingil çingil: Bir şeyin çingil çingil ses çıkarması.”**Yügün çingil çingil etti** =Gem çingil çingil etti.” (DLT, C. III,2006:366).

Çıngra -: Çınlamak. “**Ol kongragu çıngradı** = O çan çınladı.”(DLT, C. III,2006:402).

Çıngrat-:Çınlattmak. “**Ol kongragu çıngrattı** = O,çingırağı çınlattı.” (DLT, C. II,2006:358).

Çır: Elbise yırtmakta çıkan ses. “**Anıng tonın çır yırttı** =Onun elbisesini cırt yırttı.”(DLT, C. I,2006:323).

Çigir çigir: Ekmek içerisinde taş kırıntıları olduğu zaman dişin ezemeyerek çıkardığı ses. (DLT, C. I, 2006: 363).

Çur çur: Hayvan sağılırken sütün kapta çıkardığı ses. (DLT, C. I, 2006: 485, 486).

Çür çür: Hayvan sağılırken sütün kapta çıkardığı ses. (DLT, C.I, 2006: 323).

Kaldra-: Hışırdamak. “**Ton kaldradı** = Elbise hışırdadı.” (DLT, C.III, 2006: 447).

Küldre :Güldür güldür etmek. “**Taş kudhuğ içre küldredi** = Taş kuyunun içinde güldür güldür etti.” (DLT, C. III,2006:448).

Külre : Gürlemek, güldür güldür etmek. “**Taş kuduğda küldredi** = Taş kuyuda gürledi.” (DLT, C. III,2006:282,283).

Pat: Ses ifade eden bir kelime. Ağır bir şey düştüğünde çıkardığı ses için “**pat tüşdi**” denir. (DLT, C. I, 2006: 319,320).

Tıngıla-: Tıngile-: Ağır bir şeyin yere düşerek ses vermesi. “**Neng tıngıladı** = Havan gibi ağır bir şey yere düşerek ses verdi. (DLT, C.III, 2006: 404).

Tigret-: Tikret-: Ses çıkartarak, hışırdatarak yürütmek. “**Ol atın tigretti** = O, atını yürürken ses çıkartarak, hışırdatarak yürüttü. (DLT, C.II,2006:330).

Tong tung: Katı bir şeyin sert bir şey üstüne düşmesiyle çıkan ses. “**Tong tung etti** = Katı bir şey sert bir şey üstüne düşerek ses çıktı. (DLT, C.III,2006:356).

2.2.1.4.Doğa Olayları Sonucu Ortaya Çıkan Taklitler

Doğada meydana gelen yağmurun yağması, göğün gürlemesi sonucu ortaya çıkan seslerin taklidiyle meydana gelen taklit kelimelerdir. Divânü Lûgati't-Türk'teki örnekler;

“**bulit kökredi** = bulut kükredi.” (DLT, C.III,2006:282).

“**Tegirmende togmış sıçgan kök kökreginge korkmas** = Değirmende doğan sıçan gök gürleyince korkmaz. (DLT, C.III,2006,282).

“**Ördi bulit inğraşu/Aktı akın münğreşü/Kaldı budun tanğlaşu/Kökrer takı manğraşur** = İnleyerek bulut koptu, gürültü seller aktı, halk hayret etti, şaşaladı. Bağırarak ta kükrer.”(DLT, C. III,2006:398,399).

Kökreş-: Gürlemek, kükremek, kükreşmek, kişnemek. “**Bulutlar kamuğ kökreşdi** = bulutlar bütün gürledi. “**Kaldi esin esneyü/Kadhka tükel üsneyü/Kirdi budun kasnayu/Kara bulit kökreşür** =(Baharı anlatarak) Rüzgar eserek geldi; bu, kar tipisine benziyordu. Halk soğuktan titreşti ve siyah bulut kükredi.” (DLT, C.II, 2006: 222, 223).

Münğreş-: Böğrüşmek. Gürültü etmek. **Ördi bulit inğraşu/Aktı akın münğreşü/Kaldı budun tanğlaşu/Kökrer takı manğraşur** =İnleyerek bulut koptu, gürültü ile seller aktı, halk hayret etti, şaşaladı. Bağırarak ta kükrer.” (DLT, C. III, 2006: 398, 399).

2.3.Betimleme Taklitler

Bunlar doğal taklit sesler değildirler. Yani doğada bu seslere rastlanılmaz. Bu sesler dış dünyadaki kavramların algılanmasıyla ve insanların bu sesleri betimlemesiyle ortaya çıkar yapay olması sebebiyle farklı dillerde ortak kelimelerin olması gibi bir duruma pek rastlanmaz. Bununla ilgili Divânü Lûgati't-Türk'te şu örnekler mevcuttur;

Çamı: Gürültü, bağırıtı. Yalnız kullanılmaz *çoğı* ile birlikte kullanılır. “**Çoğı çamı kıldı** = o, gürültü patırtı yaptı.”(DLT, C.III,2006:234).

Çars çars: Ses ifade eden bir kelime. “**Ol anı çars çars urdı** =O,onu çat çat dövdü.” (DLT, C.I,2006:348).

Çıfila-: Çıgıl çıgıl ses vermek. “**Küp çıfiladı** = Küp çıgıl çıgıl ses verdi.” Şıra kaynarken ses verirse yine böyle denir: çıfilar-**çıfilamak**. (DLT, C.III,2006:325).

Çing: Çınlama; çan ve leğen gibi şeylerin verdiği ses. “ **Kulakım çing etti** = Kulağım çınladı.” (DLT, C.III,2006:357).

Çikre: Bir şeydeki yabancı şeyin gıcırdaması. “**Etmekte taş çikredi** = Ekmekte taş gıcırdadı.”(Ekmekte bulunan taş yüzünden dişi gıcırdadı.)(DLT, C.III,2006:280,281).

Çiring: Leğenin ve leğene benzer şeylerin çıkardığı sesi bildirir.(DLT, C.III,2006:370).

Jagıla- Çagıla- Şagıla- : “Suw çagıladı = Su çağladı.” “Katun sini çogıladı/Tengüt begin yağıladı/Kanı akıp jagıladı/Boyun suwın kızıl sagdı = Katun sini bağırdı, çağırdı. Tengüt Beyi ile düşmanlaştı. Kanı akıp çağladı. Boyunlarından kırmızı su dağıldı.” (DLT, C.III,2006:324,325).

Kaldurga: Hışırtı yapan her nesne için verilen sıfat. “Kaldruğa ton = Hışırtı yapan elbise” Kâğıt ve kâğıt gibi hışırtı yapan herhangi bir şey için de böyle denir. (DLT, C.III,2006:442,443).

Kürt kürt ye- :Bir şeyi kütür kütür ses çıkararak yemek. “At arpanı kürt kürt yedi = At arpayı kütür kütür yedi.” (DLT, C.I,2006:343).

Münğret-:Böğürtmek, büngüldetmek. “Ot aşıçnı münğretti = Ateş tencereyi büngüldetti.” (DLT, C.II,2006:358).

Sart Surt: Zart zurt, fart furt gibi ses ifade eden bir söz. “Anıñ adhakı sart surt kıldı = Onun ayağı fart furt etti.” Bu, ayağın içinde çıkan sesi ifade eder (DLT, C.I,2006:342).

Sing: Çınlama, vızlama sesi. “Kulakım sing etti = Kulağım çınladı.” (DLT, C.III,2006:368).

Tanğ Tunğ et-: Danğ Dunğ et-: Tan tan diye ses vermek. “Danğ dunğ etti nenğ = Bir şey dan dun diye ses verdi. (DLT, C.III,2006:357).

Tıkıla-: Tık diye ses vermek. “Tıkıladı nenğ= nesne “tık” diye ses verdi.” (DLT, C.III,2006:326).

Tırt-: Tekrarlanarak cart diye ses vermek. “Anıñ tonın tırt tırt yırttı = Onun elbisesini cart cart yırttı. (DLT,C.I,2006:341).

Tikile-:Tıkıla-: Ses, hışırtı çıkarmak. “Tıkıladı nenğ = Nesne tık diye ses verdi.” (DLT, C.III,2006:326).

Tiring: Kulağın tınlmasına benzer sesi bildiren kelime. “Kulakım tiring etti = Kulağım tın etti.” “Yasın tiring ettürdi = Yayını tın ettirdi.” (DLT, C.III,2006:370).

Zap Zap: Çabuk yürümede çıkan ses. “Zap zap bargıl = Zıp zıp koş, çabuk git.” (DLT, C.I,2006:319).

3. Tartışma ve Sonuç

Kaşgarlı Mahmud uzun yıllarını alan bu çalışmayı(DLT) yaparken Türkçenin en az Arapça kadar zengin bir dil olduğunu göstermeyi amaçlamıştır. Bu sebeple bu esere bakıldığında Türkçe öğretimine dair pek çok örneğe rastlanılabilir. Türkçe öğretiminde esas olan bazı maddelere (Kavcar, Oğuzkan ve Sever:1995) göre; dilin doğal ortamda öğrenilmesi, öğretimde çocuğun kendi dilinden yola çıkılması, öğretimde tüm derslerden yararlanılması gerektiği, değişik dil çalışmalarından yararlanılması ve çeşitli ders araç gereçlerinden faydalanılması gerektiğidir. Bunun yanı sıra Çifci (1998) buna bazı

eklemelerde bulunarak ana dili öğretiminin bir kültür öğretimi, bilgi değil becerilerin ve düşünmenin öğretimi olduğunu söyler ve bu sürecin 4-15 yaş arası kesintisiz devam etmesi gerektiğini konuşma becerisinin ayrıca önem taşıdığını vurgular. Ayrıca bu süreçte “hafıza geliştirme etkinlikleri yapılmalı ve aktif kelime serveti geliştirilmelidir” denilmektedir.

Divânü Lûgati't-Türk eserine bakıldığında dil öğretiminde şu genel özellikler ortaya çıkmaktadır:

1. Eserde önce kural verme değil, örneklerden hareketle kurala ulaşma yolu izlenmiş ve günümüz yabancı dil öğretiminde benimsenen bir yöntem uygulanmıştır.
2. Dil öğretiminde metinlerin önemi çok iyi fark edilmiş, verilen çok sayıda örnekle dilin günlük hayatla ilişkilendirilmesine dikkat çekilmiştir.
3. Türk dili tanıtılırken, Türk kültürünü de tanıtmaya, öğretme amacı güdülmüş, bu konuya özel bir önem verilmiştir.
4. Dil öğretiminde tekrarın önemi çok iyi kavrandığından, önceden geçen bir kuralın gerektiğinde tekrar hatırlatıldığı görülmüştür.
5. İzlediği bu başarılı yöntemleri buluncaya kadar çok çaba harcayan yazar, iki yıl içinde eserini üç kez yazıp beğenmemiş, nihayet kesin olarak dördüncü kez yazmıştır. Böylece o, eser yazma yöntemi konusunda da kendisinden sonra geleceklere geçerli bir ders vermektedir.” (Akyüz,2011:38).

Yapılan çalışmaya bakıldığında taklit seslerin genel olarak taklitlerden oluşan taklitler ve fiilin veya nesnenin görünüşünü ve hareketini andıranlar (Banguoğlu, 2004) olarak ikiye ayrıldığı söylenebilir. Çalışmada yaklaşık 51 tane doğal taklit sese rastlanmış bunlardan 13 tanesi “insan seslerinin taklidiyle oluşan taklit sesler”; 12 tanesi “hayvan seslerinin taklidiyle oluşan taklit sesler”; 22 tanesi “nesnelerin hareketiyle oluşan taklit sesler”; 4 tanesi ise “doğa olayı sonucunda oluşan taklit sesler” olarak belirlenmiştir. Nesnelerin, fiillerin görünüşünü ve hareketini andırarak taklit ses grubuna dâhil olan “betimleme taklit sesler” den ise 18 tane tespit edilmiştir.

Eserde aynı taklit kelimelerin farklı kullanımlarının verilmesi dikkat çekicidir. “Kökreş-” fiili hem “bulutun gürlemesi” anlamında hem de “aygırların kişnemesi” anlamında kullanılmıştır. “Müngret-“ fiili de “öküzün böğürmesi”, “ateşin büngüldemesi”, “adamın böğürtülmesi” anlamında kullanılmıştır. “Sing” kelimesi de “kulak çınlaması” ve “sinek vızıldaması” olmak üzere iki farklı anlamda kullanılmıştır. Aynı kelimelerin farklı anlamlarda kullanılması ve bunların anlam bakımından zengin içerikli yapılar(atasözleri, şairler vb.) olması kolay ve kalıcı öğrenmeyi sağlamıştır.

Banguoğlu (2004)'na göre çocukta dil, sesliler ve onlara katılan bazı dudak ve damak sesleriyle başlar. Bunlar konuşma organının gelişmesi ölçüsünde çeşitlenir ve biz bunları tekrar ederek anlamlandırmaya çalışırız böylece çocuklukta ilk anlaşma vasıta olan çocuk dilini oluştururuz bundan sonra ise hayvan ve eşya seslerinin taklidiyle bazı sesler oluştururuz (pisipisi, hav hav gibi). Burada Kaşgarlı'nın taklit sesleri kullanmasıyla “çocuğun kendi dilinden yola çıkılarak dil öğretilmesi gerektiği ilkesi”ne uygun hareket ettiğini görürüz.

Her dilin öğretiminde dört temel beceri alanı vardır. Bu, batıda “language arts” olarak adlandırılmaktadır (Çifci, 2010). Bunlar okuma, yazma, dinleme ve konuşmadır. Eserde taklit kelimeler sadece bilgi düzeyinde kavramsal karşılıkları verilmekle yetinilmemiş, dört temel beceriye katkıda bulunacak şekilde örneklendirme yapılmıştır. Anlaşılabilirliği

güncel örneklerle desteklenerek arttırılmaya çalışılmıştır. Dinleme becerisi konuşma ile okuma becerisi yazma ile birlikte ele alınmıştır. Eğitim öğretim açısından değerlendirildiğinde genelde dil öğretiminin özelde ise becerilerin bütüncül bir yaklaşımla verildiği görülmüştür (Batur, 2012).

Ayrıca kullanılan taklit seslerde kültürel unsurlara sıklıkla rastlanmış, dille ilgili ağır kurallar verilmekten kaçınılmış; dilin günlük işleyişine uygun örnekler verilmiş, günlük konuşmalarda rastlanabilecek birçok söyleme yer verilerek “hayatilik” ilkesi ne uygun hareket edilmiştir. Öğretilen her kelime ile birlikte bolca örnek verilerek öğrenmede pekiştirme sağlanmaya çalışılmış, örneklem sayesinde aktif kelime servetinin gelişmesine katkıda bulunmuş; soyut kavramları zihninde somutlaştırıp anlamasını kolaylaştırmış; toplumun kültürü hakkında önemli bilgiler kazandırmıştır.

Bu açıdan Divânü Lügati't-Türk, dikkat çekici yaklaşımı, duruma göre seçilmiş edebi metinleri, estetik zevk, sadelik ve derinliği ile yüzyıllar öncesinde günümüz eğitim öğretim anlayışına uygun bir sistemle dil öğretimini benimsediğini göstererek günümüzde yararlanılması gereken en önemli miraslarımızdan biri olduğunu kanıtlamıştır.

Kaynakça

- Akalın, Ş.H. (2008). *Bin yıl önce bin yıl sonra Kaşgarlı Mahmud ve Divanü Lügat'it-Türk*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aksan, D. (2009). *Her yönüyle dil*. Ankara: TDK Yayınları.
- Akyüz, Y. (2011). *Türk eğitim tarihi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Akartürk, K. (2006). Memluk - Kıpçak Türkçesi söz varlığı: Yansıma fiiller üzerine bir inceleme. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 20, 105-125.
- Atalay, B. (2005). *Divan-ı Lügatü't Türk*. Ankara: TDK Yayınları.
- Banguoğlu, T.(2004). *Türkçenin grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Batur, Z. (2012). Divan-ı Lügatü't Türk'te anlama ve anlatma becerilerine ilişkin örnekler. *Turkish Studies*, 7(2), 219-231.
- Büyük Türkçe Sözlük (2005). Ankara: TDK Yayınları.
- Chomsky, N. (2001). *Dil ve zihin*. Ankara: Ayraç Yayınları.
- Çifci, M. (1998). Türkçe öğretiminde temel ilkeler. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 59-71.
- Çifci, M. (2010). Dil öğretimi, İsmet Çetin(ed) *Dil ve edebiyat öğretim yöntemleri* (s107-158) Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Demirel, Ö. , Şahinel, M. (2006). *Türkçe öğretimi*, Ankara: Pegem Akademi.
- Ergin, M. (1989). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basın Yayın Tanıtım.

İdo, S. (2009). *Çat pat konuşmak için kelimeler. Turkish Studies*, 4(4), 526-533.

Kavcar, C., Oğuzkan, F., Sever, S. *Türkçe öğretimi*. İstanbul: Engin Yayıncılık.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık. Zülfikar, H.(1995). *Türkçede ses yansımaları kelimeler*. Ankara: TDK Yayınları.